

KNJIŽEVNA RAZGLEDNICA...

Milan R. Simić

...o pričama američkih Indijanaca, snu kao žanru književnosti, poetici krivotvorenja – da slušali su zvona iste crkve, fuziji eseja i priče i tragom španske verzije romana

Priče američkih Indijanaca

Pre nego što pročitate antologiju priča američkih Indijanaca (*Noć koja se prikrada*, priredio i preveo Ivan Cvetanović, Niški kulturni centar, 2014.) poželjno bi bilo da prelistate i jedan strip zbog jedne rečenice koju je izgovorila Monahseta! U pitanju je epizoda "General u paklu, avantura Kena Parkera" (Lunov Magnus Strip, 1983.). Priča počinje u utvrđenju Fort Lincoln koje "se ogleda u vodama Misurija negde na polovini toka kojim reka prelazi preko Severne Dakote". Zbog "pisarske greške", sa zakašnjenjem od tri nedelje, u komandu stiže Parker, izvidnik koji kreće za trupama generala Kastera ukrcavajući se na "Plavu zvezdu" za koju kapetan Holbruk kaže da je "najlošije korito na celom Misuriju". Utroba "velike barke" puna je oružja za vojsku. Tokom plovidbe, dešava se napad gusara koji su hrabri Parker i Holbrukova malobrojna posada uspešno odbili jer su upotreбили mitraljez. Posle napada, Indijanka Monahseta, iz plemena Čejena koje je nekad živelo na reci Vačuta, i njen sin Žuta Lastavica nastavljaju put s izvidnikom. Monahseta je

živela s Dugom Kosom u Kući vojnika, od napada na logor "jednog jutra, u mesecu lišća koje pada". A Žuta Lastavica rodio se u "mesecu kada teladima raste dlaka". Monahseta ne želi da njen sin Žuta Lastavica - koji je jedne noći imao viziju u kojoj mudraci "naroda gromova" najavljuju odlazak "plavih bluza - završi u rezervatu otrovan "vatrenom vodom". Nažalost, zakasnili su! Litl Big Horn i čuvena bitka... I tu, na Debeloj Travi, Monhaseta, oprajući se od izvidnika Parkera, kaže: Vрати se svome narodu, mi se vraćamo svome! To je mudrost "naroda gromova", reči koje dele svet na više svetova, svet Indijanaca i svet belaca tek jedna je podela! Elem, takve reči mudrosti dale su se očekivati i u antologiji priča na koju se osvrćemo. Naravno: ima ih. Tako Lakota Indijanka, Rita Silk Naumi, osuđena na doživotnu robiju zbog ubistva muža, u svojim odlomcima iz pisama, belini papira - kao trajnu vrednost i ukras ostavlja reči: "Snovi su tu za sekund. Biću slobodna do jutarnjeg sunca". U ovom slučaju, to jesu reči koje pokreću svemir (kada zastane). A vizija Žute Lastavice? Da ponovo povežemo strip i antologiju. Kako? – ako ne "vatrenom vodom"! Naime, Kerol Li Sančez, Laguna – Sijuks Indijanka, u poglavlju "Posle čitanja" a u tekstu "Vizije seksualnog, klasnog i rasnog ukrštanja obojenih žena", iznosi činjenice: "Tokom 1930-ih, 40-ih i 50-ih, programi preseljavanja su doveli do toga da se mnogi Indijanci izgube u velikim gradovima Sjedinjenih Država i bilo je mnogo nesrećnih slučajeva zbog alkoholizma, skitanja i sitnih prestupa. Većina Indijanaca je zatvarana zbog nasilnog ponašanja, tuča, pijanstva". Ali, ovde je još bitnije suštinsko zapažanje Kerol Li Sančez: "Bele nauke proučavaju mrtve stvari i stvaraju otrovne supstance koje ubijaju i sakate sva živa stvorenja kao i ljude. To nazivate napretkom. Indijanci to nazivaju bezumljem... Vaša nauka omalovažava – čak osporava – duhovni svet: naše nauke veruju u njega i ostaju u vezi s njim". Naravno, i vizije, koje se javljaju Indijancima, dolaze iz Duhovnog sveta, a u priči "Osveta Čejena" Kliforda I. Trefzera, ratnik Usamljeni Vuk, vraćajući se iz bezuspešne potrage za bizonima, kolebajući se, napokon reši da svom ujaku Visokom Medvedu ispriča viziju koja ga je zatekla u snu prethodne noći: "Video sam naš logor, naše kolibe utegnute kraj malog potoka. Video sam vojnike u plavim kaputima, mnogo njih, kako upadaju u naš logor. Došli su niotkuda, i nismo ih očekivali. Bacili su se na ljude, ubijajući sve..." Nažalost, san vizija postao je ogavna stvarnost. Jer, "Tamo, u pesku..." ležala je voljena žena Visokog Medveda, i njihovo dvoje male dece, do njih još mnogo žena i dece koje su hrabri "plavi kaputi" preselili u Večna lovišta. Zločin belog čoveka, masakr.

Ne, to nije istorija, to je istorija zločina, a ipak: "igru Kauboja i Indijanaca svakodnevno igraju širom Amerike deca svih vera, boja i nacionalnosti. Pa, bezazleno, zar ne? Ma, to su samo klinci koji kroz igru ubijaju Indijance... Ali to se događa svakog dana i kostimi se prodaju, jeftini kaubojski filmovi se i dalje kotrljaju iz Holivuda, stari kaubojski tipa ukokaj-ih-sve...". Posle ovih reči sledi i suštinsko pitanje koje Kerol Li Sančez upućuje svima nama: "Da li biste dozvolili svojoj deci da se igraju nacista i Jevreja? Crnaca i kju-kluks-klanovaca? Kompletno, s kostimima? Da! Zastrašujuća misao, ali kad porazmislite o tome možete da uvidite koliko je lako da se odbaci celokupna rasa ljudi kao da su varvari i divljaci...". To je to, "odbačena celokupna rasa ljudi", o tome pripovedaju priče, priče-pisma i kratke priče, a koje potpisuju dvadesetak zastupljenih autora, među njima je i Meri Tol Mauntajn iz čijih biografskih podataka saznajemo da je (uspešno) sjedinila hrišćanstvo i indijansku duhovnost. Ovoj antologiji, Meri Tol Mauntajn "prinela" je priču "Odnosen vetrom" koja zahvata život do dna, da bi na kraju svejedno, "vetar rasuo unaokolo njegove reči"! Dakle, svakoj priči u ovoj antologiji, autori su tražili odgovorajuće slike, i pronašli ih, neobične slike koje "moraju" da ponesu čitaocima, slike koje dolaze iz mitologije, folkloru, bogate istorije, ali i iz života naševremenih Indijanaca ("I ti Isuse, bićeš ponosan na sve što ćemo govoriti o tvojoj veličini. Isuse ne vraćaj se na nebo, već zagrlj zemlju i mi ćemo prekriti tvoje telo guščijim perjem i paperjem orlovim – gospodarom svih ptica. I to je, u stvari ono što ti želiš. I to je ono što pokušavaš da nađeš tragajući s jednog kraja sveta na drugi", priča "Isus", Dajen Glensi), što sve skupa, uz sve ove reči koje se prenose pripovedačkim umećima, čini njihovo originalno znanje neophodno ne bi li opstali u ovom surovom svetu kao poseban narod! Američki Indijanci pišu na svoj način ne hvatajući se grčevito za formu. Ne zameramo im, naprotiv. I mislimo da priča Anite Indiz – Danijelson "Zujanje zvezda, pčela i talasa" zaslužuje posebnu dodatnu pažnju čitalaca. Ako je pažljivo pročitamo, neće nas varati osećaj da smo duboko zagazili u prostor između dva sveta teško se odlučujući da se vratimo iz njega: "A ljudi koji tamo žive su kao omađijano drveće, s granama od kostiju i lišćem od očiju. I ako umeju da slušaju na pravi način, čuće šapat zvezda, pčela i talasa. Oni koji su ostali u selu izrasli su u visoke ljude koji su znali kako da poduče svoju decu budućnosti. Ovo su moji preci, moja budućnost". Najdominantnija tačka ove priče koja je sva u simbolima, jeste sama kompozicija. Autorka razlaže jedan simbol, potom drugi, čitaoci naredni i tako je razvoj

pogleda na svet zajednički, jer: "ne postoji razlika između sveta koji se vidi i verovanja u njega". Šta reći posle završetka priče "Indijanska korpa" gde Miki Roberts zaključuje: "Pošto smo proćerdali naše blago u prošlosti sada, možemo samo da jadikujemo nad svojom sudbinom". Ne, za ove priče ne važi ono rečeno da "umetnost je sebi cilj" (Gotje), one su pre stalan bunt "protiv političke i socijalne tiranije", bunt koji će jednom dati rezultate a rezultat će biti i priznavanje velikog greha belog čoveka: "I ti Isuse, bićeš ponosan na sve što ćemo govoriti o tvojoj veličini". A do tada?

O snu kao žanru književnosti

Postojimo izvan granica svesnog, postojimo u Svetu snova. Mudriji među nama nimalo ne potcenjuju jednovremeno drugo postojanje koje poistovećuju s putovanjem oslobođene duše. Izučavaju ga i razotkrivaju ne bi li što bliže prišli nesvesnom, prišli svemu što ne pripada "našem htenju". Čovek se suočava s propadljivošću stvari i razjapljenim ništavilom kao upozorenjem da ne zapostavlja i ne potcenjuje duhovno i nevidljivo, oličeno u snovima. (Bojan Jovanović, *Antologija snova*, Službeni glasnik, Beograd 2012.) Nesvesno režira Svet snova, savršeno. Svet jave dar je naše svesti. Sanjanje, to jeste komunikacija našeg svesnog i našeg podsvesnog. Oblikovani svet snova je dokaz više da je svet jave i budnosti čoveku nedovoljan. Da ostvarimo i stvorimo sebe u potpunosti, da li možemo bez snova? Ne. Od pamtiveka, san je psihoanalitičarima i svim dostojnim tumačima izazov. Ako je Hram duha (telo) vlasnik i nosilac prava na snove, kako zaviriti u svaku "odaju" hrama? Kakav je ljudski kraj u svetu podsvesnog? Ili smo - zahvaljujući snovima - uistinu osuđeni na vaskrsno, tj. večno postojanje? (Na takvu mogućnost ukazuje i Heraklit koji ističe da prava priroda stvari voli da se skriva i da ono što budni gledamo jeste smrt, a ono što u snu vidimo jeste život. Mrtvi vaskrsavaju u našim snovima. Dakle, U odnosu na sliku sveta stečenu na javi, san predstavlja njenu spontanu transformaciju u realnost u kojoj važe pravila jednog drugačijeg sveta. Zahvaljujući antologiji Bojana Jovanovića, našeg poznatog antropologa i etnologa, san posmatramo izbliza uveravajući se u njegovu moć u svoj svojoj izvitoperenosti, neuhvatljivosti, na kraju-krajeva - zbog svoje otvorenosti - i u svoj svojoj lukavosti. Uverimo se u lukavost snova "svlačenjem košuljice" tek jednog Borhesovog sna: "... O, kakve li nemoći! Moji snovi nikada nisu mogli stvoriti zver za kojom su žudeli. Pojavi se tigar, to da: ali on je mlitav ili liči na punjenu pticu, tigar nečistih promenljivih oblika, ili nedo-

pustive veličine, ili suviše brz, ili liči na psa ili pticu." (*Dreamtigers*) Naravno, serijal sličnih snova nalazimo i u delima Kafke, Džojso, Ljubomira Simovića, Andrića, Crnjanskog i... Daleko bi nas odvelo nabranje svih autora koji su osvedočili pisanom rečju "svoja" provokativna i neobična putovanja kroz Svet snova. Da bi se što plastičnije rasvetlilo protivrečje jednog sna, čitamo kod Nabokova: "Kad mi se javljaju u snu mrtvi, uvek su čutljivi, nejasno nečim potišteni, iako je u životu upravo osmeh bio suština njihovih dragih crta." To je to, san ostaje izvan konačnog tumačenja, nedodirljiv ma koliko trošen i istrošen, i mi ostajemo nemoćni pred uvidom da čutljivi i potišteni nikako nisu jednaki osmehu koji je bio suština njihovih dragih crta! Snivanje i snovi - učvoreno i nerazmrsivo. Pa opet, neiscrpna su inspiracija umetnicima. Ežen Jonesko: "Sanjam kako mi neko govori: 'Otkrovenje, odgovor za sva vaša pitanja možete dobiti samo u snu. Treba da usnite san. 'I tako ja zaspim u snu i sanjam, u snu, kako sam usnio apsolutni san. Kad sam se probudio, tj. istinski budan, sećam se da sam sanjao ali se nikako ne sećam sna u snu, sna o apsolutnoj istini, sna koji sve objašnjava." Naravno, nema sna o apsolutnoj istini koji sve objašnjava. Svejedno, Bojan Jovanović nas je "uveo" u čudesne predele snivanja nudeći nam, i ostavljajući, biserni niz literarnih otisaka najostvarenijih svetskih i domaćih pisaca i "primorao nas" da san prihvatimo kao literarni žanr. Malo li je? Sanjam kako mi neko govori! A Vi?

Mi beli, a vama crno!

Ostale su reči poljskog satiričara Stanislava Ježi Leca da najteže je s istinom kada sve može da bude istina. Ako znamo da je lažno u istoriji i u istoriji umetnosti podjednako staro koliko i istinito, onda pretpostavljamo koliko je bilo teško Jovici Aćinu prilikom istraživanja građe ne bi li obradio zahtevnu temu krivotvorenja. Koliko je bio uspešan vidi se po knjizi *Poetika krivotvorenja* koja uistinu jeste "roman u esejističkim varijacijama i komentarima i koji nudi jasno razgraničenje između istinitog i lažnog, iako se i sam autor pita nisu li i naznačene pukotine između njih varljive!? I kao što piše na poleđini korica, Aćinova čudna knjiga zaista nudi razrešenja problema pojmova autentičnog, zbiljskog i fiktivnog, pojašnjava višemislenosti stvarnih događaja i daje odgovore šta jesu nehotične, a šta svesno odabrane zablude. Ostavlja nam i divne misli: U suštini, sve ostaje isto, samo su datumi koje živimo drugi. Dakle, tradicija laži vremenom sve je bogatija, istovremeno, istina je sve siromašnija, gotovo da je kao pojave više i nema. A na pitanje kolika je moć

lažnog? – već posle prvih pročitanih rečenica Aćinove "uvodne zaključnice" (*U istoriji, moć lažnog je instrumentalizovana i deo je održavanja i reprodukcije moći do kojoj je stalo svakoj vlasti. U prirodi i umetnosti, moć lažnog deo je održavanja moći života*) dobijamo logičan i jedini moguć odgovor: velika i dominantna. U prvom delu *Poetike krivotvorenja* "Moći lažnog", glavni junak je Niče, taj "filozofski veštac" koga i filozofi odbijaju "strepeći od njegovog aforističkog duha, kome su, samom majstoru u obmanjivanju, znana njihova lukavstva, kojima se prse u svojoj svetskoj histrionskoj zajednici velike Istine". Dobro, ne moramo sada o fotografiji "u prizoru" kako Lu Salome drži bič u ruci u kolima u koja su upregnuti Re i Niče. Više nas interesuje Ničeovo "Učenje o stilu" što jeste još jedan zbir njegovih misli koje osećaju. Niče, ravan velikom uhu. No, da li je Lu bila u Ničeovom životu jedina "istina" koju je valjalo od srca, iz ljubavi i vere, podučiti o znanju koje se tiče neminovnosti obmanjivanja kao afirmacije života? I da nema tačnog odgovora, svejedno. Jer, niko kao Niče nije proglasio iščeznuće zbiljskog sveta koji, najzad, "postaje tek povest, postaje priča, te se promiseće u jedino preostali svet – svet privida". Biće da se i sama Aćinova priča o Niču (čine je "Sub rosa diktum", "Trikovi", "Volja za moćima lažnog: nacrti"), što je više prihvatamo, promiseće u privid! Čitamo: Zaratustra je prekrasna lekcija o tome šta sve može pretpostavljati ničeovska teorija krivotvoritelja. I pamtimo: Ne postoji, naime, samo jedna moć lažnog, nego čitav niz. To je već stvar sistema, shvatamo. Još nešto bitno. U Ničeovom nabranjanju krivotvoritelja i njihovom izvodeњу na pozornicu pred nama, bivaju nam, kako je već nagovešteno, precizno dočarane razne figure moći lažnog. Pojavljuju se političar, svešteno lice, moralista, naučnik, svi međusobno neodvojivi, i svakome odgovara moć lažnog. Zato mislimo da Aćin ne bi imao ništa protiv ako bi njegov zapis "Mimoze i simulakri" preporučili tek jednom jedinom rečenicom: Najbolji način da se držite tla u nekom totalitarnom poretku jeste da prestanete biti realistični. Teško jeste, pokušajte. Drugi deo *Poetike krivotvorenja* čini "Fotomorgana", zamršena priča o "trajanju" jedne fotografije nastale aprila 1908. na Kapriju, a na kojoj su (ne uvek u istom sastavu i ambijentu), kao protivnici za šahovskom tablom, Vladimir Iljič Lenjin i Aleksandar Bogdanon. Kibiceri, napete i dramatične šahovske partije su Maksim Gorki, Bogdanovljeva supruga N. B. Bogdanova i Ivan Pavlovič Ladižnikov. Da li smo "ispustili nekog", ili slika dobija još jedno značenje? Prizor je fotografisao Jurij A. Željabužski. Ko se okupljao u vili na Kapriju i u čijem je vlasništvu? Zbog čega je fortografija

"priznata" i prihvaćena u boljševičkoj istoriji? Kako je, zapravo Partija šaha glavna u prizoru i šta sve ta partija šaha evocira? Partija šaha jednaka istoriji, može li? Da se prisetimo, u vreme fotografisanja, Maksimu Gorkom išlo je dobro... A posle? Da li je "uklonjen" s fotografije? Odmotava se Aćinova priča, sigurna je njegova "šetnja" kroz istoriju, piše: "Istorija fotografije i istorija šaha podjednako su oklevanje između belog i crnog." Može li istorija da stane na šahovskoj tabli? Može, ako je glavni junak Šahovska partija! A kako nam verzije fotografije s Kaprija "dočaravaju fikciju o životu u dve dimenzije", ovaj osvrt mirne duše možemo da završimo aforizmom: Ovo je dobra partija šaha. Mi beli, a vama crno. Eto, prividno, sve je jasno. A nije! Aćin nam je pomogao koliko je mogao. I to je više nego dovoljno, bar tako mislimo.

Slušali smo zvona iste crkve!

Saznajemo: 1982. godine, u Vilflingenu (malo mesto u švapskom Virtenbergu), u njegovom domu, Ernsta Jingera posećuje Horhe Luis Borhes. Iz Jingerovih sećanja na Borhesovu posetu, saznaćemo da njihov susret nije bio od onih "neočekivanih"! Naime, Borhes je čitao prvu Jingerovu knjigu *Čelične oluje*, u španskom prevodu, u Argentini, još 1923. I... Jinger je kasnije govorio: "Bio je to jedan od najčudnijih i najpotresnijih posjeta koji sam ikada imao... Bio je slijep i u pratnji jedne mlade žene koja mu je prevodila... On je bio izrazio želju da me sretne... Pričali smo čitavo poslijepodne. Divan razgovor. On napamet zna čitavu svjetsku literaturu. Pričali smo o svemu, osim o politici. Bez sumnje, postojali su afiniteti među nama. On je, kao i ja, vjerovatno utjelovljenje anarha." Naravno, ostaje žal za neodštampanom knjigom njihovog razgovora, mislim da bi bila slična knjizi razgovora Borhes-Sabato!. Jer, razgovarali su Ernst Jinger (1895-1998), ratnik, književnik i anarh, koji je, uostalom, i skovao izraz Anarh (Anarh je u istom odnosu prema anarhiji, kao monarh naspram monarhije. Samotničko biće koje želi sačuvati unutarnju slobodu.), i Horhea Luis Borhesa koji je dakle, i po mišljenju i samog Jingera, "napamet znao čitavu svetsku literaturu"! Slični razgovori danas su sve ređi, a i ako ih ima, daleko su od "ušiju sve `jadrnije` kulturne javnosti"?

U istom broju *Gradca*, januar-juni 1990., saznajemo da je Ernst Jinger uz svoje ime, baš te 1982. godine uzneo Geteovu nagradu grada Frankfurta. Naravno, dodela priznanja Jingeru bilo je praćena žestokom polemikom, ali baš Ernst Jinger tačno primeti, i reče: "Ka slavi se ne ide. Ona nam dolazi

sama." Polemika se nije vodila samo među intelektualnim i književnim svetom u Nemačkoj, proširila se na svet. Čak će slavna sovjetska agencija TASS u izveštaju iz Frankfurta javiti: "Ernst Jinger je bez ikakve sumnje onaj tko je najviše i najaktivnije pridonio pripremanju ideološkog terena za dolazak Hitlera na vlast, i nacistička Nemačka ne poznaje pisca koji je toliko, kao on, veličao zločine fašizma..." Da li je baš tako "prosto" odgovoriti povodom "poruka" iz *Mermernih litica*? Jer, ostalo je zapisano da su mnogi nacisti, kada je objavljen Jingerov roman *Na mermernim liticama*, u tom romanu prepoznali izvrnute ruglu, sebe i svoga vođu, i da su kod firera čak insistirali da pisac bude likvidiran. Srećom po svetsku književnost, Hitler je njihov zahtev odbio uz reči: "Ostavite Jingera na miru!" Čudna "vanvremena priča" *Na mermernim liticama*, objavljena je u Nemačkoj 1940. godine. Kažu, i sam Jinger bio je iznenađen utiscima koje je izazvala njegova knjiga! Čitali su je intelektualci i studenti koji su na fakultetima "oprezno, u hodnicima, raspravljali o njoj. Čitali su je, naravno, i nacisti. I, najpre, da vidimo, kako su to nacisti videli sebe, i gde su se prepoznali u knjizi. Pre toga, napomena. *Na mermernim liticama* je priča o zemlji visoke civilizacije razorene od strane horde diktatora Velikog šumara. No, da vidimo. Frederik de Tovranicki, pišući o knjizi, citira Jingera kada opisuje diktatora: "Spadao je među one osobe koje se, kod Mauritanaca, smatraju velikom gospodom, ali istovremeno nose znamen nečeg smešnog: kao što se u njegovoj pukovnji prima konjički pukovnik druge rezerve koji ponekad dođe iz svoje oblasti." E da, ovde su nacisti prepoznali svog vođu. A sebe? Biće, u moćnoj sekti, u samim Mauritancima, u toj gomili ljudi koju je krasila "doktrina u kojoj se `estetsko` slaže s banditizmom. Tovranicki (ponovo) citira pisca: "...Stanovnici su nestajali noću i po magli. Nijedan se nije vratio; ono što smo čuli da se među narodom šapuće o njihovoj sudbini podsećalo je na leševe guštera koje smo oderane pronalazili pod hridama, i naše srce ispunjavalo žalošću." Bilo kako bilo, Veliki šumar je osvojio Mermerne litice koje se uzdižu iznad osvojene zemlje, a Hitler? Hitler, na svu sreću, mermerne litice, koje se "izdižu iznad Sveta", nije osvojio.

Nameće se pitanje. Da li je u pravu izveštač ruske agencije TASS, koji tvrdi da je baš Jinger pripremio "ideološki teren" nacistima, ili Džordž Štajner, pisac predgovora za englesko džepno izdanje romana *Na mermernim liticama*, koji je isticao da je među nemačkim intelektualcima roman odmah u startu ocenjen kao "antinacistički", nešto kasnije, i kao "jedini čin većeg

otpora, unutrašnje sabotaze u nemačkoj književnosti pod Hitlerovim režimom". Uostalom, zamršen je Jingerov odnos prema nacizmu, neka se bavi time ko mora, a mi ćemo, u ovom osvrtu, Jingera bolje upoznati kroz neke od njegovih odgovora iz brojnih intervju a na koje je pristajao, najčešće za francuske novine i časopise, odnosno njihove urednike. Uostalom, u Francuskoj su najpre i preveli većinu njegovih knjiga. Francuzima nije smetalo što je Ernst Jinger, kao oficir, Trećem Rajhu služio kratko vreme i u njihovoj domovini. Pre tih odgovora i jedna napomena. Do Borhesove posete Jingeru došlo je posle dodele Geteove nagrade, što znači da se čudesni Argentinac i na taj način "uključio" u rovovski književni rat Za ili Protiv Jingera!

No, hajde da malo više upoznamo Ernsta Jingera! Na pitanje koje je postavio Žan Luj Fonsin, a koje je dotaklo Jingerove *Pariske dnevnik*e, u kojima su opširno opisana njegova prijateljstva i poznanstva s brojnim piscima i umetnicima, Jinger, između ostalog, odgovara: ... "S Drijeom (Drije La Rošel), koji je bio dobrovoljac 1914.godine, kao i ja, otkrili smo, ne bez zaprepašćenja, da smo 1914. godine, u jednom selu blizu Remsa, slušali zvona iste crkve koja su pozivala na božićno bdenje. Razume se, nalazili smo se na protivničkim sektorima fronta... Vidao sam i Selina. Imao je grozan karakter, nimalo kavaljerski. Ali je, kao i ja, voleo mačke. Njega sam kao karikaturu prikazao u jednom svom delu, pod imenom Merlin... Tokom razgovora, jednog momenta Žan Luj Fonsin primećuje: "Vi navodite Ničeovu rečenicu: *Pustinja se širi. Nesrećan bio onaj ko u sebi pustinju nosi...* Jinger, pak, odgovara: "To je upozorenje našem Vremenu. Vidite do koje mere ljude uslovljavaju mediji, osobito televizija. Uskoro neće biti nijednog deteta koje će znati šta znači čuti neku lepu bakinu priču." Haksli je veoma dobro uvideo tu opasnost: pojava sveta mrava. Pred termitima, čiji se broj uvećava zastrašujućom brzinom, treba imati poverenja u elitu, u ljude koji još uvek znaju da koriste pravi jezik, na primer, u pesnike.

Dovoljan je jedan pesnik pa da izmeni mnoge stvari u svetu. Novalis je rekao: "Istinito je samo ono što stoji nepomično u vremenu i prostoru." Čak samo i iz ovih malih "delića" Jingerovih odgovora, mislimo da je tako, da se naslutiti veliki potencijal i arsenal misli kojim je raspolagao jedan od najznačajnijih nemačkih pisaca prošlog veka a koji je za sobom ostavio impozantan književni opus. Prostor nam ne dozvoljava da pribeležimo ovom prilikom

mного toga, zato čitajmo Jingerove knjige, uporedo i Borhesovo delo, naravno. Jer, i sami "slušamo ista zvona". I, čuvajmo unutarnju slobodu kao što su je uspešno čuvali velikani svetske književnosti, Jinger i Borhes. ..

Fuzija eseja i priče, napis

Kako izgleda fuzija eseja i priče, pokazuje nam Vida Ognjenović knjigom *Visoka voltaža*. Uspešna fuzija žanrova primetna je koliko u tekstu o kiču, koji jeste vitalni činilac globalizma, toliko i u obrazloženoj tvrdnji da je čitanje iskušavanje beskonačnosti. Postupak je primenjen i u ogledu o dnevniku Anke Obrenović kao pravom književnom otkriću, ali i u "posebnom skupu" sveradosnih reči što znače konačno oblikovanje pozorišnog života Glumaca. Fuzija esejističkog i pripovedačkog posebno je primetna kada piše i svedoči o prijateljstvu s piscima, o Književnoj radionici (Kovač, Kiš...), odnosno o njihovom "saglasju" o važnosti i odgovornosti pisane reči jer, uistinu, uspešna knjiga jeste začaran svet s mnogo otkrivenih tajni - vratimo se romanu Danila Kiša *Grobnica za Borisa Davidoviča* i zamislimo velike pisce prijatelje kako rukopis čitaju i komentarišu dva dana pre pojave knjige iz štampe. Kada je reč o esejima o kiču, kao vitalnom činiocu globalizma, i čitanju kao iskušavanju beskonačnosti, nije reč o tome da ova pitanja ranije nisu tematizovana, ali jeste da su na autentičan način aktuelizovana i kao takva jesu u kontekstu, npr. s pisanjem Ernsta Jingera koji je predviđao planetarnu vladavinu tehnologije (u *Radniku* iz 1932.). Jer, u eseju *Kič, vitalni činilac globalizma*, autorka je više nego jasna kada zaključuje da čovekov rad delimo na dva osnovna, međusobno isključiva delatna pravca: stvaranje i proizvodnju i kada je već tako, lako zaključujemo da je kič produkt ove druge grupe delanja, da je stvaranje čin kojim se svet proširuje i obogaćuje idejom, "oblikom i sadržinom koje dotada nije poznao, dok je proizvodnja umnožavanje postojećeg modela". Još ako znamo koliko je visok stepen razvoja tehnologije ("tehnologija je u svom naglom razvoju izgradila sopstvenu tehnološku kulturu"), onda možemo jasno, i sa zebnjom, da uočavamo vrtoglavu ubrzanje proizvodnje ove vrste i sve manji broj "polupraznih malih prodavnica retкости" koje još uvek opstaju, ali sve teže. I kako se postaviti prema najnovijoj kibernetičkoj euforiji koja je izazvana "markentiški ubedljivo plasiranom najavom buma veštačke inteligencije, u vidu biološki inspirisanog kompjutera koji će moći da obavlja sve funkcije ljudskog mozga"? Hoće li to "nauka" da potvrdi kako je krajnji cilj ljudske civilizacije "veštački život"? Naš skepticizam je nedovoljan,

strah takođe, preostaje nam samo čvrsta vera u nadmoć ljudskog uma. I onda nimalo nije bezazleno pitanje kako stoje stvari u ovakvim (ne)prilikama s čitanjem u više nego surovom savremenom svetu. Ne, nema opasnosti, knjiga je od svog nastanka bila izvor saznanja, i takva – ostaće neophodnost. Uostalom, autorka je ponovo više nego jasna kada piše da je teško poverovati u to "da bi izumitelj, korisnik i stalni usavršavalac mašine koja čita nadljudskom brzinom bio mogući ubica knjige". Nema sveta bez izvora saznanja, i tačka. Takvim esejima Vida Ognjenović nam "govori" ono što nikada ne bismo smeli da zaboravimo. Otud posebna vrednost ove knjige jeste jasnoća i činjenica da je nekako sama od sebe pravcati obrazac najostvarenije esejističke književnosti, dar za sve čitaoce posebnog kova, najpre za one koji podjednako poštuju mudro rečeno i piščevu strast i koji nađu vremena da dobro promisle o onome što su pročitali, koji nepogrešivo znaju šta treba arhivirati u svom pamćenju. Koji, zajedno s piscem, jesu spremni na susret sa životnom stvarnošću. I imamo utisak, dok čitamo zbirku, prateći tragove minulih vremena, što se posebno odnosi na reči sveradosti o najvećim ostvarenjima (ulogama) glumaca, da jedan esej rađa drugi esej. Lica glumaca, zahvaljujući stvaralačkom nadahnuću Vide Ognjenović, još su nam bliža, milija, neophodnija, prelamaju se u našim sećanjima kao dragocene i raznovrsne misaone niti spremna da u njima zauvek ostanu. To znači da govorimo i o trajnoj ljudskoj potrebi za Pozorištem, otud nimalo slučajno da su među glavnim junacima ove knjige Mira Stupica, Ksenija Jovanović, Mira Banjac, Zoran Radmilović, Petar Kralj, Predrag Ejodus, i drugi ključni srpski i jugoslovenski glumci druge polovine XX veka. Junaci knjige jesu i pisci, Kiš i Kovač, Simović i Milo Dor, ali i Klaudio Magris. No, vratimo se "pričama što jesu mali vodič" kroz život(e) glumaca koje nam servira i ostavlja u trajnom pamćenju Vida Ognjenović. Kao rođena za klasične heroine, da postane prava glumačka enciklopedija, da nagrade i priznanja "pristaju joj kao dobro izabran nakit koji ume da nosi"; da uz glasan smeh klanjajući se ponavlja nadimak: "Ja sam Glumica – Monstrumica!" Ovo jeste napis prelepe tuge o Kseniji Jovanović koja je stigla u prebogatom pozorišnom svom životu da ostvari i lik Majke u radio – drami potpisnika ovih redova "Rasvanuće". Slede savetne reči budućim glumcima: "Mira Banjac smatra da uloga u predstavi, baš kao instrument u orkestru mora imati svoj nezamenljivi zvuk i ritam". Jasno, više nego zahtevno, ali bilo i jeste ostvarljivo za sve glumce o kojima u ovoj knjizi piše Vida Ognjenović. Naravno, i za Zorana Radmilovića koji je ovaj svet tumačio

i čitao "kao beskrajno smenjivanje različitih oblika razuma i emocija, od kazualnih zakonitosti, preko tuge i melanholije, do poruge, karikiranja i večite farse". Može li se sa manje reći reći sve o svim nezaboravnim ulogama jednog Glumca? – "Izreka da uloge same biraju je u izvesnom smislu tačna, a kad je reč o Predragu Ejdsusu, neporeciva". Ljubitelji književnosti svakako će obratiti posebnu pažnju na eseje i napise o poeziji i prozi Ljubomira Simovića, Kovača i Kiša. Vida Ognjenović dolazi do definicije da je pesma večiti sukob između rečenog i prećutanog. Vrlo je bitan taj odnos, on zapravo za pesnika ostaje "poprište mnogih sumnji". Sreća naša da se Simović odvažio i da često, pesmom, govori ono o čemu drugi čute čvrsto verujući u moć poezije koja u svakom trenutku "može dovesti u sumnju sve oko sebe". Takvim svojim stavom, Simović snaži i veru nas čitalaca i mi u dobroj pesmi pažljivije pratimo sve preobražaje njenog govora, slike, svakog stiha. Pišući o prozi Mirka Kovača, autorka u nekoliko rečenica iznosi najbitnije razlike zbog kojih su većina knjiga ovog pisca ostale upamćene kao svojevrstne književne prekretnice. Posebno se ovo odnosi na njegove romane *Ruganje s dušom* i *Vrata od utrobe* u kojima je Kovač "... razbokorio narativni tok prateći posledične nastavke, uveo diskurzivne pasaže uz poetska sažimanja i jezički obogatio dijaloge, ispitujući reči na borhesovski način", i.... Ostaje još Slovo o Danilu Kišu! - koji, tamo iza Devet belih oblaka, "uporno poziva svog retkog gosta Horhea Luisa Borhesa, božanskog bibliotekara, da mu pročita knjige koje, slučajem udaljenosti, nisu dospеле u Vavilonsku biblioteku". Baš oni, Borhes i Kiš, strasni, strogi i izbirljivi čitaoci, jesu mi uzor, i zbog njih sve se trudim da na policama kućne biblioteke mesta za nedostojne knjige nema! Dakle, zbirka *Visoka voltaža* uistinu je jednaka neskrivenoj pohvali retkostima u kulturi i umetnosti koja me mislima vraća zbirci *Kameni potok* čiji potpisnik, Jan Kot, reče: "Uvek sam se trudio da ne pišem o sebi, već sobom!" I Vida Ognjenović ne piše o sebi, već sobom. Tako pišu samo najostvareniji esejisti.

Tragom Španske verzije romana Alberta Ongara

Nema sumnje, Alberto Ongaro je istinski majstor pisane reči. Da nije, njegov roman *Španska verzija* ne bi bio obeležen svim atributima visoke literature i ne bi nas u tolikoj meri naveo na razmišljanje o čvornoj vezi između umetnika i njegovog dela. O čemu se, zapravo, radi? Glavni junak, po mnogo čemu netipičnog romana, Masimo Senize, pisac, imao je tu sreću da mu se baš u trenucima zasićenosti stvaranjem i samim činom pisanja – promocije,

putovanja "s kraja na kraj sveta", intervjuui, sve mu se to počelo gaditi – dogodi nešto uistinu neobično, nešto što se do tada nije dogodilo nijednom kolegi piscu. Dakle, čitalac romana na samom početku stiže pravo u srž priče koja sledi. Kako? Masimo Senize, koji nije zasićen samo poslom već oseća krizu i kao čitalac, a to je za pisca ravno neizlečivoj bolesti, nevoljno otvara tek prispelu pošiljku iz Madrida. Pošiljka sadrži deset primeraka njegovog prevedenog romana *Poraz*. Naravno, Masimo ne prelistava odmah preveden roman. A kada se "smilovao" i "bacio pogled" na više nego zanimljivu naslovnu stranu, fotografiju u boji: nekoliko mladića i devojaka u bašti kafića u nekom evropskom gradu, nešto kasnije i na početak teksta, slobodno možemo reći, promeniće mu se život! Jer, čitajući prvo poglavlje u kojem se govorilo o vremenu od pre dvadeset godina, kada su se stari prijatelji okupili na plaži – "More je bilo nepomično. Sve stvari su izgledale udaljeno, i oni sami činili su se daleki. Luiz je kao i uvek flertovala s Markom. Nikola je kao i obično predlagao da se kupaju nagi. Marta je šetala obalom tužno i bez težine, poput senke" – Masimo Senize biva zatečen i naglo prekida čitanje! Zašto? Jer u romanu zatiče nepoznat lik! Marta? Odakle sad to ime? I tu, zapravo, počinje tajanstvena priča. Koliko se Senize sećao, u originalnoj verziji rukopisa nije bilo nijedne Marte. Naravno, dohvatio je s police svoj roman na maternjem jeziku i proverio... Tačno: prevodilac, zapravo prevoditeljka (a ko bi drugi?) Magdalena Vegas Palasio, ime Marte dopisala je svojom voljom. Zbog čega? Masimo nema odgovor i od tog trenutka, čitalac *Španske verzije*, u gustom pregledu piščevih sećanja na detinjstvo, neprestano se "uvlači" u jednu izrazito neobičnu priču u kojoj ono za koje smo skloni da kažemo i da zovemo stvarnost – a stvarnost je ono što se dešava, u ovom slučaju, piscu Masimu – više ne liči na običnu, takozvanu redovnu situaciju. Zapravo, "učesće prevoditeljke" u sadržaj romana, postaje izvorni materijal romana što ga čitamo! Priznajemo i sami: za "rečenicu uljeza" – nimalo diskretnu, moramo da kažemo kako izmiče racionalnom objašnjenju! Svejedno, zahvaljujući njoj i nastaje zamršena priča, pre pričiće koje se prepliću. Masimo Senize, koji, da ponovimo, "do pošiljke iz Madrida" oseća zamor, napetost, koga na trenutke obuzima osećaj praznine i ništavila, daje se na posao, na traganje. To traganje kao da je glavni i najvažniji sadržaj njegovog života. Poput lovca, traži razlog za dopisivanja nove junakinje Marte, i ne samo to, već u kasnijem tekstu romana dopisane još i tri zlokbne reči a koje se odnose na Martu i koje su glasile: umire tvojom krivicom! Te zlokbne reči Senizeu izgledaju

kao šifrovana poruka i on kreće u potragu za drskom prevoditeljkom koja je tek tako "transportovala" nešto svoje u već završenu piščevu priču i na neki način otvorila ju je za sve nas!

Uverićemo se: dug put prešao je Masimo Senize pre nego što je stigao do rešenja! Eda, nema apsolutne originalnosti, kao da čujemo Masima koji mrmlija sebi u bradu! I, svi bi da "kontrolišu" verodostojnost napisanog! Roman, dakle, od samog početka dobija snažnu isledničku snagu! Ko je Magdalena, prevoditeljka? Ko je, pobogu, Marta? Masimo Senize "kopa" po svojim najdubljim sećanjima. Iz njih, najednom, rekli bi tek tako, kristalno jasno izranja lik jedne devojčice koja je tako dugo opsedala njegove dečake, a i kasnije snove. Senize kreće u potragu za "njenim životom", istovremeno tražeći i tajanstvenu prevoditeljku koja svoje prevode izdavaču šalje strogo poštom. Murano, Venecija, Madrid, Toledo... Senize u tim odmaralištima i gradovima nailazi na čudne podudarnosti: život te devojčice kao da oponaša jednu priču koju je Senize napisao u ranoj mladosti! I tajna se na taj način, kako Masimu, tako i nama čitaocima, lagano, uz sve snažniju napetost, razotkriva... U ovom malom osvrtu na delo pisca sa ogromnim pripovedačkim majstorstvom vredno je još nešto pomenuti. Prirodno, i *Španska verzija* čitaocima nudi album sa svojim likovima. U albumu su potpune, da tako kažemo, "slike" tih legitimnih junaka rukopisa. Sve je tu: njihovi karakteri, osobine ličnosti. Knez, i Grk, svakako su najzanimljiviji i ostavljaju naročit utisak....Njihove unutrašnje "mere sveta", njihove ispovesti duša, mape nedosanjanih snova (posebne su mape snova Kneza pijaniste), njihove priče iz najdubljih izvora podsvesti, njihova potraga za ljubavlju, prijateljstvom... samo na izgled su spoljašna priča *Španske verzije!*

Taj Knez... "bio je dobar pijanista, što je moglo da se kaže i za njegovog oca, dedu, pa sve do španskog prapradede s majčine strane Santjaga kneza od Burgosa, koji je upoznao Mocarta u Beču, u godinama njegovog njavećeg uspeha, i bio mu prijatelj i mecena". E, taj Knez samo je prijateljima Masimu i Grku ispričao za legendu koja je ljubomorno čuvana u njihovoj porodici a koja je prenošena s kolena na koleno. Naime, Santjago je verovao u vančulni svet, negovao je sujeverje i okultizam, gde god bi se zatekao priređivao je spiritističke seanse. Tako je Santjago, a bio je u poseti prijateljima u Rimu, kada je saznao za Mocartovu smrt (u međuvremenu bili su se razišli), priredio još

jednu seansu... Naravno, i nastavak te priče, odnosno pojašnjenje zaista zanimljive legende je u *Španskoj verziji*. A Grk? Kao da ga vazda i jedino vidimo na krovu svog stana, iznad prodavnice antikvarnih knjiga. Posmatra mesec, ali misli na ono veče kada je, s tog istog krova, prisustvovao prolasku Hejl – Bopove komete, beskrajne povorke svetlosnih galija koje su plovile između galaksija i koje su nedeljama bile vidljive golim okom! Gledajući ih, koliko ga grlo nosi, povikao je: "Kuda idete? Zaustavite se! Hoću i ja sa vama! Odvedite me odavde!" Grk je vikao tako danima i noćima, sve dok njegove komšije nisu pozvali policajce... A kada su čuvari reda i zakona došli! Uistinu, to вреди pročitati, dugo se pamti... Naravno, ima još zanimljivih likova, Nikol, npr.. Pa čuvar odmarališta, a i bivši bolničar Donato Infante, vlasnik tužnog rimskog lokala "Kod nesrećnika", u kome su svraćali "usamljenici išibani životom..." itd.. Ali, *Španska verzija* je pre svega priča u kojoj su glavni likovi prevoditeljka Magdalena Vegas Palasio i pisac Masimo Senize, koji nam na kraju, tako se čini, citirajući Imrea Kertesa, uglas poručuju: "Umetnost služi da bi ponovo ostvarila trenutak". Nemamo razlog da se ne složimo, naprotiv!

Uzگرد, Grk je nestao... Nikol se udala za Kneza, provodi sate slušajući ga kako vežba Mocartov koncert razmišljajući koju će haljinu obući za tu svečanu priliku. Naravno, u lokal "Kod nesrećnika" i dalje navraćaju samo "usamljenici išibani životom", i tu se ništa ne da promeniti... A Masimo Senize? Hoće li i dalje pisati? To zna samo majstor pripovedanja Alberto Ongaro, niko drugi!

* * *

Lako je na pazar izneti mirisna ulja i suncem okupane dinduve! Za baršun mek kao paučina i poput devičanske kože glatku svilu mušterija će biti dok je ženskog sveta i muškog veka! Još je lepše držati espap amajlija što razgone zle duhe, smotuljke lekovitih trava za tvrd san božjeg stada i bočice melema za sve boljke!

Muka je badava tegliti dvanaest predivnih kamenova, u vremenima kad se nikom ne umire.

Zato ruketvorine potapam u Jordan: da budale od sveštenika makar sa-pletom o uronjene lukove legla lepote, spotaknem o vododerinu volšebne ve-

štine, gurnem u posrnuće o duh zauvek zarobljen u stenu. Više je svetosti u udaru oznojenog dleta nego u svim jalovim molitvama!

Teško je, braćo mukotvoritelji i sestre umotlačiteljke, teško je biti i pokojnik u narodu koji živi duže od sebe.

A kamoli klesati kamenje za ljupke nadgrobne ploče.